

בעיות השעה: חוק היסוד של מדינת ישראל וזכויות יהודי הגולה

יצירת המשפטים למדינת ישראל במוסדותיה לא ריכזה עדיין סביבה די צורכה את התעניינותו של הציבור הרחב, ואפילו לא את התעניינותן של שכבותיו הקרובות ביותר לחיי המשפט; מנגנון מצומצם של יועצים כבר נמצא פועל במשרד השר המוסמך, ואולם אלה – בהתבססם בהכנה המהירה של תקנות למען מילוי דרישותיהם הזמניות של השירותים השונים – יצטרכו אף להסב את תשומת לבם ליצירתו של חוק היסוד של המדינה.

מתוך ידיעה שהתפרסמה לא מכבר יכולנו אף להסיק כי כבר תוכנה תוכנית, וכי היועצים הנ"ל הנם מועסקים כבר בחריצות בהגהתה. פעולה זו תאפשר את הגשת התכנית למועצת המדינה לשם אישורה; יש לשער, כי ידיעה זו הנה בלתי מדויקת, כי אין להעלות על הדעת שתוק היסוד של המדינה, שהוא הקובע את מבנה לתמיד, יהיה פרי יצירתו החטוף של אדם אחד, ואפילו הוא הרם והנישא בהגיון לבו ובתרבותו ככל האפשר, חוק שהוכן בחיפזון בתהליך של עבודה שגרתית, ואשר ההחלטה עליו תינתן בידי מועצה, אשר תרכבה באופן זמני ומלאכותי לשם מילוי הדרישות המיידיות של חיי המדינה.

רק לאספה המכוננת תוכר הזכות להעניק לישראל את חוק היסוד; לפני כן צריכה מועצת מלומדי משפט (אשר תייצג את כל הפלגים ואת כל המגמות) לבדוק בדיקה עיונית עמוקה מחודשת את החומר ולהכין חוק יסוד שתוכנו יזדהה ביותר עם רוח ישראל, ושהוא עצמו יעובד בצורה המדוקדקת ביותר.

אינו ידוע כל מקרה של מדינה דימוקראטית ותרבותית, שבה היה תהליך יצירת חוק היסוד, אחרי מהפכה או מלחמה, שונה מן המתואר למעלה. רק במדינת "עיר הוויטיקן" נמסרה הכנת החוקים החילוניים לידי חכם-משפט גדול (שהיה במקרה יהודי); אמנם היתה זאת תחוקה הנוגעת בקבוצה בת מאות אנשים בלבד, ומתוך הכרה קשורה היתה בו של איטליה המקיפה בארצה את "עיר הוויטיקן".

אך אשר לישראל עלינו לקבוע "חוק יסוד", שיהיה מיועד לעם היחיד במינו לפי הרכבו, ביישוב ובגולה, לפי מסורתו בת אלפי השנים, ולפי ייעודו וייעוד זה – אם קיימת (ומוכרחה להיות קיימת) בנו תודעת מטרותנו – הוא השלטת הצדק והמשפט בעולם הזה.

חוק היסוד הזה צריך לשאוב את ביטויו מלבב העם, אגב סינחזה גאונית מידי מחוקקים, על מנת שישמש מכשיר יעיל להתפתחותו של עם ישראל במדינתו, חוק יסוד המתאים לו באשר לעתידו של עם – לא תפול חשיבותו מחשיבות קביעת גבולות בטוחים מבחינה צבאית.

עיון אוביקטיבי במאורעות החודשים האחרונים יובילנו למסקנה, כי אמנם שלטת הנטייה לראות במדינת ישראל את הולד, שפרש מרחם היהדות העולמית, ושעליו לחיות חיים עצמאיים כלי קשר חוקי עם יהודי הגולה. נטייה זאת יש בה סכנה רבה, באשר היא עלולה לקרוע את אחדותו של עם ישראל ולשלול מהיישוב את התרומה הכבירה העשויה לבוא עדיין מכל חלקי תבל; ואין לבנו נתון אך ורק לעזרה החומרית (אשר נרגיש בחשיבותה בתקופת חירום זו) אלא דאגתנו מופנית גם לתרומה הרוחנית, העלולה לאבד לנו בדרך הזאת.

ברוח החיקוי הנחה לנו במידת-מה של עצלות במחשבה נוכל לבוא לידי חקיקת חוק יסוד על פי דוגמתו של לאום אשר קם לא מכבר לחיים חדשים, בלוויית הצהרה על כוונות

תרבותיות ועל מגמות דימוקרטיות; ואם יהיה כדבר הזה (מה שאין להעלות על הדעת), כי אז שללנו מישראל את ייעודו; ולא רוח גאוה ריקנית, כי אם בחינה פשוטה של עובדות העבר, יחד עם הסקת מסקנות הגיוניות לעתיד לבוא, יאפשרו לנו להכריז: ייעודו של ישראל היה, הווה ויהיה יחיד במינהו; ואף לא נפליא בעמדתנו זו, כי הדרישות לחוק יסוד לישראל תהיינה מיוחדות במינן ובמידת-מה מקוריות, ללא תקדים להן בגויים.

בתכנית מיוחדת של משפט פומבי עלינו למצוא את הדרך המאפשרת השתתפות במעשה ומעמד חוקי במדינתנו לכל היהודים, שעל אף היותם אזרחי מדינות אחרות, יכירו בקשרם לחיי המדינה ולתרבות של ישראל.

כוח המשיכה הצנטריפטיאלי של בני-ישראל לציון קיים היה מימי עולם ולא נותק באף תקופה, ואפילו בהתרוקן הארץ מיושביה היהודים, שימש סמל ציון, למרות כל אלה, מרכז-הכובד לשאיפותיו של העם הגולה.

ולו התנכרנו למציאות ההיסטורית הזאת, כי אז הבאנו כליה על ישראל ברגע שבו התכוונו לחיים חדשים. אך אין להתייחס להענקת מעמד משפטי במדינתנו לכלל העם היהודי כאל בעיה משוללת פתרון; די שחכמי המשפט ישקיעו לתכלית זאת את רוב עמלם. במסורת הקודמת לחורבן הבית, כאשר לא היו חיי המדינה סבוכים ומורכבים כפי שהם היום, סומל הקשר בחובת תשלום השקל ובמצוות העלייה לרגל; ותתמלאנה גם היום דרישותיהם הראשוניות של חיי המדינה בהבעת המשמעת, כמו בצורת תשלום השקל, ובמגע-תרבות, כמו בצורת העצרת בבית-המקדש. הודות למפעלו הגאוני של הרצל קמו שני המנהגים הנזכרים לידי תחייה, בנסיבות הזמנים המשתנים: והם תשלום השקל והקונגרס הציוני. הלא הם שני נכסים רוחניים ואל נחריבם בקלות דעת אלא נחזק ונאמץ את שני המוסדות הללו, על מנת להפכם למוסדות של תחוקה בחיי המדינה.

תפיסת המשפט הנכונה אינה סותרת פתרון זה. מעל לכול עלינו לבנות את סדרי המשפט הפומבי בהתאמה לדרישותיהם החיוניות של החיים, שאין לדכאן משום מידה של יראה מפני התקדים הקיימים.

והרינו עדים בימינו לתמורות המהפכניות המתחוללות בשטח המשפט הציבורי (מוסדות בין-לאומיים וריבונות על-לאומית). לעומת זאת קיימים תקדימים, כי אורחה של מדינה ישתתף בזכויותיה ובחובותיה של מדינה אחרת; די לנו לצטט את המקרים שבהם תבאנה התחוקות השונות של שתי מדינות לידי האזרחות הכפולה בידי אדם אחד. אמנם מזדהים יותר עם שאלתנו שני תקדימים: חוק היסוד של עיר הוטיקן, המעניק זכויות זמניות של אזרח לכל מי שחיה במדינה עד גמר כהונתו; ושנית, תחוקתה החדשה של הרפובליקה האיטלקית, הקובעת בסעיף 51 שלה כי "בסמכותו של החוק לעשות שינוי זכויות לאזרחי איטליה אותם האיטלקים, שאינם משתייכים לרפובליקה, בעניין מועמדותם לתפקידים ציבוריים ולמשרות בחירה".

בהראותנו בדרך זו, כי בלא כל התנגדות וכלו יהודים, אזרחיהן של מדינות אחרות, להשתתף בחיים הפוליטיים של מדינתנו, עלינו רק למצוא את הדרך הנוחה ביותר להשגת מטרתנו. כפתרון תוכל לשמש הנצחת מנהגי השקל והקונגרס, בהעניקנו לאזרחן את סמכות מינוי נציגיו למוסדותיה התחוקתיים של מדינת ישראל; לפתרון הזה תעזור תשובה נכונה לכביה נוספת: יצירת בית הנבחרים ובית הנכבדים.

אגב עיון נחפו מאוד מקובל על דעת רבים לפתור את בעיית האספה האחת או שתי האספות על פי מה שזכרנו עיקרי הפשטות והחיסכון, ואלו מצביעים על אספה אחת; אך הבעיה

אינה כה פשוטה כפי שהיא נראית לעינינו. יש מתנגדים לכפילות האספות משום שעל פי ההיסטוריה נבדלו שני בתי הפרלמנט זה מזה, כאשר בראשון התבטאו הפריבילגיות של המלוכה ושל המעמדות בעלי זכויות היתר, ואילו בשני באו לידי ביטוי שאיפותיה וזכויותיה של דלת העם. ברבות הימים לבש הכדל זה צורה אחרת: בשם בית הנבחרים אנו מכנים לרוב את המוסד בו יבואו הזרמים הפוליטיים של הארץ לידי מגע ומאבק ביניהם לשם קביעת ההנהגה המדינית בהנהלת חיי הארץ, וזאת כביטוי למציאותן של המגמות השונות בארגון המדינה הכלכלי של חיי הכלל. בית הנכבדים הוא מוסד שיד המסורת תרביץ עליו יותר ושממש כעין מאזן המונע – בזמנים כתיקונם – את הזעזועים הכבדים מדי; והוא שעוסק, בעיקר, בבעיות של עיון ושל הכנה, ובדרך זו שומר את החוקים מהשפעת שטחיות ונסיבות שהזמן גרמן; אלה אינם תפקידים משוללי הערך בחייה התרבותיים של מדינה.

על כל פנים, כפי שהזכרנו למעלה, עלינו לשמור על ייצוג הגולה בארגונים התחוקתיים, ואפילו תהיה לנו אספה אחת בלבד. אך אם נגיע עד כדי יצירת פרלמנט המורכב משני בתים, כי אז גם הגולה תיוצג בבית הנכבדים (סינאט), שיטפל באופן מקביל לבית הנבחרים בנושאים שרמזנו עליהם למעלה, ובאופן מיוחד בענייני היהדות הכלליים, בענייני התרבות, העלייה, השימוש בכספים שהגולה תקציב לחיי המדינה וכדומה.

בבית הנכבדים יהיה מקום לנציגי הגולה, לאנשי שם של היישוב על סמך זכויותיהם הגדולות או משרותיהם המיוחדות שבעבר, לבאי-כוח מוסדות תרבות מיוחדים או מוסדות אדמיניסטרטיביים; ולכסוף גם למספר צירים שייבחרו על ידי גוש בוחרים שונה מגוש בוחרים הנציגים לבית-הנבחרים.

אך לא מענייננו היא בחינת הפרטים; כי התכוונו רק להעמיד את הבעיה בדבר השאלה המרכזית בחיי המדינה; הפתרון לה יהיה שיתוף הפעולה ההדוק של כלל העם היהודי בהנהלת המדיניות בישראל.